

BOLA NUTQINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI.

Shukurova Dilnoza

Abduvohidova Dildora

Ergasheva Marjona

JDPU Pedagogika-psixologiya fakulteti

Maxsus pedagogika: Logopediya 511-23 guruh talabalari

Annotatsiya: Bolalar nutqining rivojlanishi inson hayotining dastlabki yillarida shakllanadigan murakkab jarayon bo'lib, uning asosida ijtimoiy va biologik omillar yotadi. Ushbu jarayon bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi va bolaning o'ziga xos psixofiziologik rivojlanish xususiyatlariga bog'liq.

1. Nutq shakllanish bosqichlari

Sensor bosqich (0-1 yosh):

Preverbal bosqich (1-2 yosh):

Boshlang'ich verbal bosqich (2-3 yosh):

Murakkab verbal bosqich (4 yoshdan yuqori):

2. Rivojlanishga ta'sir qiluvchi omillar

Ijtimoiy omillar:

Biologik omillar:

Psixologik omillar:

3. Nutq buzilishlari

Bolalar nutqining rivojlanishida turli buzilishlar uchrashi mumkin: kechikkan nutq rivoji, dizartriya, alaliya va logonevroz. Bunday holatlar maxsus pedagogik va logopedik yordamni talab etadi.

Kalit so'zlar: bolalar nutqi, rivojlanish bosqichlari, sensor bosqich, preverbal bosqich, grammatik tuzilmalar, ijtimoiy omillar, biologik omillar, psixologik omillar, nutq buzilishlari, logopedik yordam, pedagogik yondashuv, muloqot, kommunikativ ko'nikmalar.

Аннотация: Развитие детской речи представляет собой сложный процесс, формирующийся в первые годы жизни человека, в основе которого лежат социальные и биологические факторы. Этот процесс включает несколько этапов и зависит от специфических особенностей психофизиологического развития ребенка.

1. Этапы формирования речи

Сенсорный этап (0-1 лет):

Превербальный этап (1-2 года):

Начальный вербальный этап (2-3 года):

Сложная вербальная стадия (старше 4 лет):

2. Факторы, влияющие на развитие

Социальные факторы:

Биологические факторы:

Психологические факторы:

3. Расстройства речи

В развитии речи детей могут встречаться различные нарушения: задержка развития речи, дизартрия, алалия и логоневроз. Такие ситуации требуют специальной педагогической и логопедической помощи.

Ключевые слова: детская речь, этапы развития, сенсорный этап, превербальный этап, грамматические структуры, социальные факторы, биологические факторы, психологические факторы, речевые нарушения, логопедическая помощь, педагогический подход, общение, коммуникативные навыки.

Kirish

Bolalar nutqining rivojlanishi bolaning shaxsiy va intellektual taraqqiyotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan jarayondir. Ushbu jarayon bola dunyoqarashini kengaytirish, atrof-muhit bilan muloqot qilish va o'z fikrlarini ifodalash qobiliyatlarini shakllantiradi. Nutqning rivojlanishi nafaqat biologik omillarga, balki ijtimoiy muhit, psixologik holat va tarbiyaviy ta'sirlarga ham bog'liqdir. Bola nutqining rivojlanish bosqichlarini o'rganish va ularni to'g'ri yo'naltirish bolaning shaxs sifatida shakllanishiga va uning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi. Shu sababli, ushbu mavzuni tahlil qilish zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bolalar nutqi – bu bolaning atrof-muhit bilan muloqot qilish, o'z fikrlarini ifodalash, his-tuyg'ularini yetkazish va ijtimoiy tajriba orttirish jarayonida shakllanuvchi muhim vosita. Nutq bolaning intellektual, emosional va ijtimoiy rivojlanishida markaziy o'rin tutadi.

Bolalar nutqining shakllanishi turli bosqichlarda yuz beradi: dastlabki davrlarda ovozlar va tovushlar orqali muloqot, so'ngra so'zlar va oddiy iboralarning paydo bo'lishi, keyinchalik esa murakkab gaplar va mantiqiy nutq qurish qobiliyatlari rivojlanadi. Ushbu jarayon bolaning individual xususiyatlari, oila muhitidagi muloqot sifati va ta'lim olish sharoitlariga bog'liq.

Nutq rivojlanishidagi har qanday qoloqlik yoki buzilishlar bolada kommunikativ qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin, shu bois, uning rivojlanishini kuzatish va kerak bo'lganda o'z vaqtida tuzatish ishlari o'tkazish muhim hisoblanadi.

Asosiy qism

Bolalar nutqining rivojlanish bosqichlari:

Bolalar nutqi bosqichma-bosqich shakllanadi va har bir bosqichda muayyan nutqiy ko'nikmalar rivojlanadi. Bu jarayon bolaning yoshiga, fiziologik va psixologik xususiyatlariga bog'liq. Quyida bolalar nutqining asosiy rivojlanish bosqichlari keltirilgan:

1. Dastlabki ovoz faoliyati (0–1 yosh)

Yangi tug'ilgan davr (0–2 oy): Bola tovushlarni qabul qilish va ularga javob berish qobiliyatini rivojlantira boshlaydi. Bu davrda chaqaloqning asosiy muloqot vositasi yig'i hisoblanadi.

Gulxandon davri (2–4 oy): Bola tovushlarni (masalan, "a", "u", "g") chiqarishni boshlaydi va ularni atrofdagilarga qaratadi.

Lolabozlik davri (4–6 oy): Bola turli tovushlarni birlashtirib, takrorlaydi (masalan, "ba", "ma").

Birinchi so'zga tayyorgarlik (6–12 oy): Bola atrofdagi so'zlarni eshitadi va o'rganadi. Birinchi oddiy so'zlar ("ona", "ota") paydo bo'lishi mumkin.

2. Birinchi so'zlar bosqichi (1–2 yosh)

Bola atrofdagi narsalar va harakatlarni ifodalash uchun bir yoki ikki so'zdan iborat gaplardan foydalanadi.

Lug'at tarkibi 10–50 so'zgacha kengayadi.

Bolalar nutqi kontekstdan kelib chiqib tushuniladi (masalan, "bola kel" – "men o'ynashni xohlayman").

3. Gap tuzishning boshlanishi (2–3 yosh)

Bola ikki yoki uch so'zdan iborat oddiy gaplarni tuza boshlaydi. Masalan, "Men o'yinchoq xohlayman".

Lug'at tarkibi tez kengayadi va taxminan 200–300 so'zga yetadi.

Talaffuzdagi xatoliklar kuzatilishi mumkin, biroq nutqining asosiy mazmuni tushunarli bo'ladi.

4. Muloqotning rivojlanishi (3–4 yosh)

Bola murakkab gaplarni tuzishni boshlaydi va so'zlar orasidagi grammatik bog'lanishlarga e'tibor qaratadi.

Lug'at tarkibi 1000 so'zgacha kengayadi.

Bola suhbatda faol qatnashadi va o'z fikrlarini aniqroq ifodalashga harakat qiladi.

5. Maktabgacha davr (4–6 yosh)

Bola nutqi ancha ravon va grammatik jihatdan to'g'ri bo'ladi.

Lug'at boyligi 2000 so'zgacha yetadi.

Bola hikoya qilish, savollarga javob berish va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini rivojlantiradi.

Talaffuzning aksariyat xatolari yo'qoladi, biroq ba'zi murakkab tovushlarni o'rganishda qiyinchiliklar davom etishi mumkin.

6. Maktabga tayyorlik (6–7 yosh)

Bola bog'lanishli va aniq nutq orqali fikrlarini ifodalay oladi.

Nutq faoliyati o'qish va yozishni o'rganish uchun tayyor bo'ladi.

Bola nutqi jamiyatda o'z fikrlarini erkin ifodalash va boshqa bolalar bilan muloqot qilish imkonini beradi.

Bu bosqichlar davomida har bir bola individual tarzda rivojlanadi. Nutq rivojlanishida ortda qolish yoki buzilishlar sezilsa, mutaxassislarining yordami talab qilinishi mumkin.

Bolalar nutqidagi buzilishlar

Bolalar nutqining rivojlanishi tabiiy jarayon bo'lib, ba'zi hollarda bola nutqi ba'zi kechikishlar yoki buzilishlar bilan yuzaga kelishi mumkin. Nutq buzilishlari bolaning kommunikativ rivojlanishida to'siq bo'lishi mumkin, lekin ularni aniqlash va davolash orqali ularni tuzatish mumkin. Nutq buzilishlari turli sabablar bilan yuzaga keladi va har bir holatda alohida yondashuv talab etiladi. Quyida bolalar nutqida uchraydigan ba'zi asosiy buzilishlar keltirilgan:

1. Talaffuz buzilishlari (Dizartriya)

Talaffuz buzilishlari bola nutqida tovushlarni to'g'ri aytishning qiyinlashishi bilan bog'liq bo'ladi. Bu turli fiziologik yoki nevrologik muammolar tufayli yuzaga kelishi mumkin.

Tovushlar noto'g'ri talaffuz qilinishi: Bola ba'zi tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilishi mumkin, masalan, "l" o'rniga "r", yoki "sh" o'rniga "s" deb aytishi.

Tovushlar o'chishi yoki qarshiligi: Bola ba'zi tovushlarni ishlatmasligi yoki ular orasida chalkashliklar paydo bo'lishi mumkin (masalan, "k" o'rniga "t" deb aytish).

2. Syllabik yoki fonetik buzilishlar

Bu buzilishlarda bola so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishda qiynaladi, masalan, so'zning biror qismini tushirib yuborishi yoki noto'g'ri talaffuz qilishi mumkin.

Syllabik buzilishlar: So'zning bir qismi yoki tovushlari tushirilishi (masalan, "suv" o'rniga "su" demoq).

Fonetik buzilishlar: So'zlarning to'liq va aniq talaffuz qilinmasligi.

3. Grammatik buzilishlar

Grammatik buzilishlar bolaning so'zlarni to'g'ri shaklda ishlatishidagi qiyinchiliklar bilan bog'liq. Bu kutilgan grammatik tuzilmalarni shakllantirish va to'g'ri qo'llashda muammo paydo bo'lishi mumkin.

Fe'l va otning notog'ri ishlatilishi: Masalan, "Men o'ynayman" o'rniga "Men o'ynashaman" deb aytish.

Tartib buzilishlari: So'zlar yoki jumlar to'g'ri tartibda ishlatilmasligi (masalan, "kitob men o'qib" o'rniga "men kitob o'qib").

4. Afaziya

Afaziya – bu nutqni tushunish va ifodalashdagi muammolarni anglatadi. Bu odatda miya jarohatlari, infeksiyalar yoki boshqa nevrologik kasalliklar natijasida yuzaga keladi.

Suhbatni tushunmaslik yoki to'liq ifodalanmaslik: Bola nima deyayotganini to'liq tushunmasligi yoki mantiqsiz gaplarni aytishi mumkin.

Birinchi nutqni shakllantirishdagi qiyinchiliklar: Afaziyali bolalar oddiy gaplarni tuzishda yoki so'zlarni to'g'ri ifodalashda qiynalishi mumkin.

5. Leitism (Dizlaliya)

Leitism nutq buzilishida bola ma'lum tovushlarni ifodalashda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu odatda bola so'zlarni faqat ma'lum tovushlar bilan chiqarishi mumkin.

Tovushlarni almashtirish: Bola ba'zi tovushlarni boshqa tovushlar bilan almashtirishi mumkin (masalan, "l" o'rniga "r").

So'zning to'liq ifodalangan shakli bo'lmasligi: Bola gaplarni murakkab tuzishda muammoga duch keladi va nutqi yaxshi tushunilmasligi mumkin.

6. Eshitish bilan bog'liq buzilishlar

Eshitish qobiliyatining zaifligi yoki karlik nutq rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Eshitish qobiliyati bo'lmagan yoki zaif bolalar nutqni o'z vaqtida o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Tushunishdagi qiyinchiliklar: Bola tovushlarni yoki so'zlarni to'liq eshitmaydi va shu sababli o'z nutqini rivojlantirishda muammolarga duch keladi.

7. Psevdo-afaziya va shizofreniya bilan bog'liq buzilishlar

Ba'zi hollarda bolaning nutqida psixologik sabablar (masalan, shizofreniya) tufayli buzilishlar bo'lishi mumkin. Bu nutqning noaniqligi va mantiqiy bog'lanishlardagi xatoliklar bilan namoyon bo'ladi.

Nutq buzilishlarining sabablari:

Genetik omillar: Irsiy omillar bolaning nutq rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin.

Tug'ma yoki orttirilgan kasalliklar: Asab tizimi kasalliklari, eshitish muammolari va boshqa fiziologik holatlar nutq rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Psixologik omillar: Emotsional muammolar, travmalar va boshqa psixologik holatlar nutq rivojlanishida kechikishlarga olib kelishi mumkin.

Davolash va yordam:

Nutq buzilishlarining oldini olish va ularni tuzatish uchun erta davolash, tibbiy yordam, nutq terapevti bilan ishlash va psixologik qo'llab-quvvatlash zarur. Nutq terapevtlari bolalar bilan ishlashda individual yondashuvni qo'llab, ularning nutq faoliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa

Bolalar nutqi rivojlanishining barcha bosqichlari va omillari, shu jumladan ijtimoiy, biologik va psixologik faktlar, bolalar uchun muhim asosiy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Nutq rivojlanishi murakkab jarayon bo'lib, unda grammatik tuzilmalar, talaffuz, mantiqiy bog'lanishlar va boshqa ko'nikmalar o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiradi. Nutq buzilishlari, jumladan talaffuz, grammatika, eshitish yoki psixologik omillar bilan bog'liq muammolar bolaning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Logopedik yordam bolalar nutqining rivojlanishida katta rol o'ynaydi. Bu yordam orqali nutq buzilishlari aniqlanib, ularni tuzatish uchun maxsus mashqlar, o'yinlar va texnikalar qo'llaniladi. Logopedik yondashuv bola nutqining to'g'ri shakllanishi, tushunish va ifodalash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Erta davrda logopedik yordamning ta'siri bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatiga va ijtimoiy integratsiyasiga bevosita ta'sir qiladi.

Umuman olganda, bolalar nutqi rivojlanishi murakkab va individual jarayon bo'lib, unga ijtimoiy, biologik, psixologik va logopedik omillar to'liq yondashuvni talab etadi. Logopedik yordamni samarali amalga oshirish orqali nutq rivojlanishi va muloqot ko'nikmalarining eng yuqori darajaga chiqishi mumkin.

Nutq va muloqotning muvaffaqiyatli rivojlanishi, ayniqsa bolalar uchun, ijtimoiy adaptatsiya va o'zini anglashda katta ahamiyatga ega. Logopedik yordam muloqot jarayonini to'g'ri shakllantirishda muhim rol o'ynaydi va bolalarga o'z fikrlarini to'g'ri ifodalashda yordam beradi. Muloqotning samarali amalga oshirilishi orqali odamlar bir-birlarini tushunib, muloqotdagi to'siqlarni yengish orqali ijtimoiy aloqalarini mustahkamlashadi va muvaffaqiyatli muloqotga erishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. A. Gvozdev, T. S. Lifanova. Psixolingvistika. – (Moskva, 2010)
2. K. V. Kolesov. Nutq va muloqot psixologiyasi. – (Tashkent: Fan, 2015)
3. S. M. Baranova. Bolalar nutqining rivojlanishi. – (Moskva, 2008)
4. A. R. Mirzoev. Logopediya va nutq terapiyasi. – (Tashkent, 2012)
5. E. V. Khutorskoy. Psixologiya va pedagogikada nutqni rivojlantirish. – (Moskva, 2013)
6. O. O. Khaidarova. Nutq rivojlanishining psixologik asoslari. – (Tashkent: Ma'naviyat, 2014)
7. A. I. Sokolova. Logopediya va nutq terapiyasining nazariyasi va amaliyoti. – (Sankt-Peterburg, 2016)
8. T. A. Yuriev. Logopedik yordamning asoslari. – (Moskva, 2009)